

UDK: 929 Horvat, R. »1907«
949.75
Stručni članak
Primljeno: 7. X.1997.

Neobjavljeni članak Rudolfa Horvata iz 1907. ili početka 1908. godine

MIRA KOLAR-DIMITRIJEVIĆ
Filozofski fakultet, Zagreb, Republika Hrvatska

U ostavštini povjesničara Rudolfa Horvata pronalaze se još uvijek neobjavljeni njegovi radovi. Horvat ih nije objavio zbog sigurnosnih razloga ili zbog toga što više nisu bili aktualni. Među takve radove treba ubrojiti i ovaj, koji je napisao pod nazivom »Velika Hrvatska«. Rad nije očuvan u cijelosti, ali ono što je očuvano zaslužuje da se objavi, jer sadrži razmišljanja Rudolfa Horvata, koji je bio profesor povijesti i zemljopisa, o jednom nikada realiziranom projektu, koji bi, da je bio izveden znatno utjecao na budućnost podunavske monarhije i kartu Europe.

1.

Ovaj članak Rudolfa Horvata nije nikada objavljen s njegovim potpisom, premda nije isključivo da ga je objavio anonimno u nekom hrvatskom listu kao što su zagrebački list *Hrvatska* ili varaždinski list *Naše pravice* ili pak list *Hrvatski tjednik* odnosno zagrebačko-zlatarski list *Hrvatska Hrvatom*, a možda i u nekim drugim lokalnim novinama koje su bile dosta brojne u sjevernoj Hrvatskoj. Međutim, originalni rukopis rada »Velika Hrvatska« isključuje svaku grešku o autoru, te zahvaljujemo unuku Rudolfa Horvata, dr. M. Hrnčiću, što nam je ustupio rukopis. Rukopis je nastao najvjerojatnije početkom 1908. godine, poslije dolaska Pavla Raucha na bansku stolicu, a prije aneksije Bosne, u vrijeme kada se je silno razmišljalo o precuređenju Austro-ugarske monarhije u konfederaciju, i kada je – poslije reakcije Hrvata na članak u *Srbobranu* 1902. godine da su Hrvati izmišljeni narod, bilo vrlo nepopularno razmišljati na užu svezu Hrvatske sa Srbijom. Srbi na području Hrvatske uzimani su kao sastavni dio hrvatskog naroda, pa tako postupa i Rudolf Horvat. Objavljivanje knjige »Najnovije doba hrvatske povijesti« u izdanju Matice Hrvatske 1906. i prijateljstvo sa Stjepanom Radićem, autorom brošure »Živo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu« (Zagreb, 1908.), ali i banom Pavlom Rauchom, koji je također pomišljao na jačanje Hrvatske i izmjenu nagodbe, omogućilo je Rudolfu Horvatu da se intenzivnije bavi povijesnim istraživanjima u Kraljevskom hrvatsko-slavonsko-dalmatinskom zemaljskom arhivu smanjivanjem školske satnice. Rudolf Horvat je tijekom 1907. i početkom 1908. objavio više članaka u *Obzoru* koji brane hrvatsku samostalnost i objašnjavaju odnos Hrvatske

prema Mađarskoj u prošlosti na osnovu sporazuma a ne osvajanja. Horvat je detaljno proučio nagodbu i počeo objavljivati 1918. u *Obćinaru* odličnu, ali nažalost nedovršenu studiju o toj temi, čije je izdavanje obustavljeno stvaranjem Države Slovenaca, Hrvata i Srba. Svojim člancima Horvat je 1907. i 1908. djelovao na javno mišljenje u Hrvatskoj, utječući na ponašanje hrvatskih političara da Hrvatska treba imati u Monarhiji isti položaj kao i Mađarska, dakle zalažući se za preuređenje Monarhije u konfederaciju. Ono što je želio i Stjepan Radić Rudolf Horvat je formulirao vrlo jasno i logično.

Razmišljanje o okupljanju Južnih Slavena iz okvira Austro-ugarske monarhije u okvir jedne države koja bi se zvala (Velika) Hrvatska, a koja bi bila u konfederaciji s ostalim većim dijelovima Monarhije, nastala je svakako početkom 1908. godine. To je prijedlog na kojem je jedno vrijeme inzistirao i Stjepan Radić, pa je teško ustvrditi je li ovaj Horvatov članak nastao u nekoj vezi s tadašnjim Radićevim namjerama ili posve samostalno. Ovdje objavljeni Horvatov rukopis svakako je zanimljiv, iako danas povijesno zastario, jer su nastale nove prilike i na zapadu i na jugu Hrvatske, uz puno pravo naroda na tim prostorima da imaju svoju samostalnu državu.

Zašto se je Rudolf Horvat toliko zauzimao za samostalnu Hrvatsku? Njegovo službovanje u Osijeku, Zemunu, Petrinji i Zagrebu, s teškim iskustvima, uvjerilo ga je da treba poduzeti radikalni korak da se Hrvatska spasi od propasti. Njemački i mađarski jezik, uz velikosrpske tendencije u Osijeku i Zemunu, razdirale su korpus hrvatskog naroda. Premješten u travnju 1907. u Zagreb, Horvat je smatrao svojom dužnošću da se zauzme za izmjenu položaja Hrvatske u okviru monarhije, pogotovo stoga što su pregovori o izmjeni financijske nagodbe, a i akcija Mađara za potpunu majorizaciju mađarskog jezika, bili jasni signali mađarske agresivnosti koju znatan dio naših poslanika u zajedničkom Hrvatsko-ugarskom saboru zbog raznih razloga nije znao ili nije htio braniti onako kako je trebalo. Radeći na donjogradskoj realnoj gimnaziji s višom trgovačkom školom u Zagrebu, dr. Rudolf Horvat bio je vrlo djelotvoran i u Hrvatskom Radiši, društvu Braće hrvatskog zmaja, čiji je bio vrlo aktivan član, te u Hrvatskom pjevačkom tipografskom društvu »Sloga«. Horvat je svoje kvantitativne analize zasnivao na popisima stanovništva iz 1900. godine, koje su upravo u to vrijeme objavile sve krunovine, pa i Hrvatska i Slavonija. Horvat je ipak morao mnogo preračunavati, a sve je to radio ručno, te je uložio veliki trud da sastavi ovaj rad, koji nije nikada objavljen, barem ne pod njegovim imenom.

Rukopis je očuvan u vrlo lošem stanju. Našao ga je unuk dra Rudolfa Horvata dr. Milivoj Hrnčić u obiteljskoj ostavštini, te mi ga je ustupio na objavljivanje. Da je rukopis bio skriven u podrumu ili tavanu, pokazuju nagrizotine od miševa. Rasječen je u vertikalni i horizontalni, pa je ličio na odbačeni papir, kako ne bi izazvao pažnju policije raznih državnih sistema jer naslov je doista bio i u vrijeme pisanja provokativan, a taj značaj nije izgubio do danas. No, srećom je rukopis čitljiv u cijelosti osim jedne riječi, premda mislim da mu nedostaje završetak. Ovdje se objavljuje ono što je pronađeno, bez ikakvih pravopisnih ili drugih ispravaka.

Članak se objavljuje u povodu pola stoljeća od smrti Rudolfa Horvata. Rođen je u Koprivnici, 14. ožujka 1873., a umro je 25. svibnja 1947. u Zagrebu. Živio je izvanredno buran i plodan život, s najvećom bibliografijom radova koju

je jedan hrvatski povjesničar ostvario (Vidi životopis s bibliografijom: M. Kolar-Dimitrijević, Dr. Rudolf Horvat, povjesničar i političar. U: Rudolf Horvat, *Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, Zagreb 1943, reprint Koprivnica 1992., str. 1.–32. i bibliografija na str. I.–XXVIII.)

2.

Objavljujemo čitav rukopis Rudolfa Horvata, koji pokazuje i neke edukativne elemente, pa ga je možda Horvat koristio i u nastavi na Trgovačkoj akademiji 1908. godine.

Rudolf Horvat: Velika Hrvatska.

1. *Federativni program.* Slaveni političari u Austro-Ugarskoj vide spas monarkije u federalizmu. Kao što se Njemačka sastoji od 25 većih ili manjih država, tako se neka i Austro-Ugarska podijeli u nekoliko naravnih okruga, koji bi onda za sebe činili neku posebnu državu, a svi skupa opet jednu državnu cjelinu. Kako već samo ime »Austro-Ugarska« pokazuje, nije naša monarkija ni sada onako jedinstvena država, kakova je n.pr. Francuska, Italija ili Španjolska. Još god. 1867. počeo se u Austro-Ugarsko provodjati federalizam. Od onda naime čine ugarske i hrvatske zemlje jednu posebnu državu (»Ugarsku«) u sklopu monarkije. Taj proces raspadanja *obustavljen* je za neko vrijeme – silom poznatih okolnosti, ali već i šovinistički Niemci i Magjari uvidjaju, da će doći do potpunog federalizma. To zahtijeva i pravednost. Dielomično provođenje federalizma, kako je danas provedeno u dualizmu (Austrija i Ugarska) daje vladu u ruke samo pojedinim narodima (Niemcima i Magjarima). No ako se mogu razlikovati *ljudi* po zvanju svome, ne valja te razlike tražiti medju *narodima*. Svakomu je narodu Bog dao pravo, da živi narodnim životom svojim. Zašto dakle da budu zapostavljeni Slaveni u Austro-Ugarskoj? Što su g. 1867. dobili Magjari dualizmom, to treba da Česi, Poljaci, Rusini, Slovenci, Hrvati i Srbi dobiju federalizmom. Važnosti carevinc Njemačke ne škodi federativna razdioba njezina. Sjeverna pak Amerika od onda je silno napredovala i postigla blagostanje svoje, otkada su se tamo tako brojne (45) države udružile, t.j. složile u jednu veliku federativnu državu. Nema dakle nikakova straha, da bi Austro-Ugarska izgubila na ugledu ili moći svojoj, kad bi se sastojala iz *pet*, mjesto iz *dvije* federativne države. Ono, što je danas zajedničko cijeloj monarkiji, ostalo bi zajedničko i kasnije; ono pak što danas ima Austrija za sebe, a Ugarska za sebe, imalo bi u buduće pet država naposc. Tako će prestati dualizam, a zamienit će ga novo državno ustrojstvo. Preporodjena monarkija zvat će se »*Habsburška monarkija*«.

2. *Obseg države Hrvatske.* Treba sada označiti medje nove federativne monarkije. *Češka* država obuhvaćavat će zemlje, koje pripadaju kruni sv. Vaelava; to su: Češka, Moravska i Šlezka, dakle sjeverozapad monarkije. *Galiciji* pripojiti će se Bukovina, te će tako sjeveroiztok monarkije biti opet država za sebe. *Ugarska* bi izgubila samo Medjumurje na korist Hrvatske, kojoj i onako taj kraj pripada po narodnom, historičkom i geografskom pravu; inače bi Ugarska ostala netaknuta. Dolnja i Gornja Austrija sa Tirolom, Voralber-

gom, Salzburgom, te gornjom Štajerskom i Koruškom – tvorile bi pravu »Austriju«. Preostale pako kraljevine i zemlje, kojima danas vlada i upravlja dinastija habsburška, činile bi buduću državu Hrvatsku.

Prema tome činile bi Hrvatsku sve one zemlje, u kojima stanuju Hrvati, Srbi i Slovenci, jednom riječju: južni Slovenci. To je Kraljevina Hrvatska i Slavonija da 42.500 četvornih kilometara i 2 milijuna 210.000 stanovnika; kraljevina Dalmacija sa 12.800 četv.kilom. i 560.000 stan.; zaposjednute zemlje Bosna i Hercegovina sa 51.100 četv. klm. sa 1 milijun 600.000 stanovnika; grad Rijeka s kotarom sa 20 č.klm. i 33.000 stan.; Medjumurje sa 1.200 četv.kilm. i 95.000 stan.; markgrofija Istra sa 5.000 č.klm. i 340.000 st.; grad Trst s kotarom sa 100 č.klm. i 170.000 st.; podkneževina grofovija Gorica i Gradiška sa 2.900 č.klm. i 230.000 st.; vojvodina Kranjska sa 10.000 čet. klm., a 510.000 st.; južna Koruška (30% od cijele ove vojvodine) sa 3.090 č.klm., a 110.000 st.; napokon južna i jedan dio srednje Štajerske (40% od cijele ove vojvodine) sa 8.960 č.klm. i 532.000 stanovnika. Ukupno dakle obuzala bi država Hrvatska 137.670 četvornih kilometara, a brojila bi 6 i pol milijuna stanovnika.

Mogao bi tko zapitati: zašto ne bi slovenski dijelovi Štajerske i Koruške sa Kranjskom, Trstom, Goricom i Gradiškom činili posebnu državu »Sloveniju«? Po naravi same stvari, moglo bi to biti. No ipak i sami Slovenci ne žele toga. Ta onda bi ta mala Slovenija morala sama suzbijati velike i moćne svoje neprijatelje: Niemce i Talijane! U zajednici s Hrvatskom bit će im to mnogo laglje; među braćom svojom bit će sigurni za narodne svetinje svoje.

A kako u okvir države hrvatske spadaju Bosna i Hercegovina? Istina je: te dvije zemlje još nisu ni anektirane (pripojene) habsburškoj monarkiji; no sva je prilika, da će ipak doći do aneksije. Kada pak budu jednom Bosna i Hercegovina krunovine habsburške, onda valjda nitko ne će pomišljati na njihov spoj s »Austrijom«, Ugarskom, Galicijom ili Českom, jer im po narodu, historiji i geografiji ima mjesta samo u sklopu Hrvatske.

3. *Vjeroispovjesti u Hrvatskoj.* Neprijatelji ovako jedinstvene Hrvatske pokazat će s nekim utjehom na nepobitnu činjenicu, da u takovoj Hrvatskoj ne bi bilo vjerskoga jedinstva. Mi ćemo pustiti, neka i ovdje govore brojevi.

Od 6 i pol milijuna stanovnika u budućoj Hrvatskoj izpoviedat će vjeru rimokatoličku 4 mil. 469.000 ljudi; grčko-iztočnu 1 mil. 386.000, muhamedansku 560.000, a grčko-katoličku, protestantsku i židovsku 86.000 ljudi. Rimo-katolici dakle činit će 68,75%, grčko-iztočni 21,32%, Muhamedanci 8,61%, a 1,32% pripada će ostalim vjeroispovjestima. Mjesto da pripoviedamo, navest ćemo, da po statistici »Austro-Ugarske ima u Monarkiji 65% rimo-katolika, 11% grčko-katolika i Jermena, 9,1% grčko-iztočnih, 9% protestanata (augšburške i helvetske vjeroispovjesti), 4,4% Židova, 1,3% Muhamedanaca, a 0,3% pristaša drugih vjeroispovjesti. Pa i u današnjoj Hrvatskoj i Slavoniji nema vjerskog jedinstva, jer statistika pokazuje, da ima 71% rimo-katolika, 26% grčko-iztočnih, 1,6% protestanata, 0,6% grčko-katolika i 0,6% Židova. Ako dakle niti monarkiji niti današnjoj Hrvatskoj ne smeta vjerska pocjepkanost, ne će ona uništiti ni buduću Hrvatsku. Ta nije naškodila ni jakosti Ugarske, gdje ipak ima samo 58% rimskih i grčkih katolika, a 22% protestanata, 13% grčko-iztočnih, 6% Židova i 1% ostalih. Ne možemo se ipak oteti pobudi, da ovdje iznesemo krasnu sliku bujnog života katoličke crkve u budućoj Hrvatskoj. Kad će nad-

biskup zagrebački – kao primas crkve katoličke u Hrvatskoj – sazvat i provincijalni *sabor crkveni*, sastat će se na njemu četiri nadbiskupa i 15 biskupa. U državi naime hrvatskoj bit će *nadbiskupije*: zagrebačka, gorička, zadarska i vrhbosanska, a biskupije: djakovačka, senjska, križevačka (za grčko-katolike), krčka, porečka, tršćanska, ljubljanska, mariborska (laventinska), dubrovačka, kotorska, hvarska, šibenička, spljetska, banjolučka i mostarska. Na takovom sporu uvijek će se naći vriednih biskupa, koji će braniti crkvene i narodne svetinje. A kad će toli broj an episkopat sjedjeti u saboru hrvatskom (kao viriliste), onda se ne treba bojati, da će kod nas uvesti gradjanski brak, bezvjerstvo i ostale tekovine moderno-poganskoga duha.

I braća naša grčko-iztočne crkve naći će u Hrvatskoj na okupu veći broj vjernika svojih, nego li ih danas ima bilo u kojoj krunovini »Austro-Ugarske«. Uz patrijarku dolnjo-karlovačkoga dolazit će na hrvatski sabor metropolita sarajevski, te episkopi: gornjo-karlovački, pakrački, zadarski, kotorski, mostarski i dolnjo-tuzlanski, da zastupaju interese grčko-iztočne crkve. Hvala Bogu, vjerske su borbe prestale, pa ne će u budućoj Hrvatskoj biti progona ni za koju vjeru.

4. *Narodnosti u Hrvatskoj.* »A kakva bi to bila Hrvatska, kad u njoj ne bi svi stanovnici govorili jezikom hrvatskim?« Na takovo predbacivanje pokazat ćemo prstom na *Ugarsku*. Glasom statistike, koju su sastavili Magjari, ima u Magjarskoj 48% Magjara, 17% Rumunja, 13% Slovaka, 13% Niemaca, 5% Hrvata i Srba, 3% Malorusa ili Rusina, a 1% ostalih narodnosti. U budućoj pak *Hrvatskoj* govorit će – po *sadanjim* statističkim podacima – četiri i po milijuna ili 69,23% stanovnika jezikom hrvatskim ili srbskim, 1 milijun 330.000 ili 20,46% stanovnika jezikom slovenačkim, 350.000 ili 5,38% stanovnika jezikom talijanskim, 160.000 ili 2,46% stanovnika jezikom njemačkim, 65.000 ili 1% stanovnika jezikom magjarskim, 50.000 li 0,77% stanovnika ostalim jezicima slavenskim (češkim, slovačkim i rusinskim), a 45.000 ili 0,69% stanovnika pripadat će drugim narodnostima (Grci, Arbanasi, cigani i španjolski Židovi.)

Da nama Hrvatima ne treba učiti slovenački jezik, a Slovencima hrvatski za medjusobno *razumjevanje*, to će priznati svatko, ako je bio u takovoj zgodi. Pa cto: u budućoj *Hrvatskoj* govorit će 90% postotaka stanovnika hrvatskim i slovenačkim jezikom. Da se bolje vidi, što to znači, ne treba upravo gledati na *Ugarsku*, koja je po narodnosti tako razdrobljena. Neka se slobodno promotri i *Česka* i *Galicija* – buduće dvije federativne države – u narodnostnom pogledu. U cjelokupnoj *Českoj* bit će ukupno 9 milijuna 49 tisuća stanovnika. Od toga pripada će narodnosti češkoj 5 milijuna 677.000 ili 62,5% stanovnika; Niemaca bit će 3 milijuna 180.000 ili 35,3%, a Poljaka 192.000 ili 2,2% od ukupnog stanovništva. U povećanoj pako *Galiciji* (s Bukovinom) bit će 7 milijuna 750.000 stanovnika, i to 3 mil. 764.000 ili 48,5 Poljaka, 3 mil. 326.000 ili 2,9% Rumunja. Neka se to prispodobi s Hrvatskom!

Mi smo za Hrvatsku uzeli *sadanje* statističke podatke. Nema pak nikakove dvojbe, da ti podatci nisu pravi odraz istine barem u Istri, Trstu, Gorici, Koruskoj i Štajerskoj, gdje su ih sastavljali neprijatelji naroda našeg. Pa ipak nam i oni prikazuju buduću Hrvatsku kao čisto narodnu državu jugoslavensku. *Buduća Hrvatska* bit će *dapače* u narodnostnom pogledu čišća od *dnašnje Hrvatske* i *Slavonije*. Po statistici naime bilo je g. 1890. u Hrvatskoj i Slavoniji 88% Hrvata

i Srba, 5% Niemaca, 3% Magjara, 2% Ucha i Slovaka, 1% Slovenaca, a 1% Malorusa, Talijana i Cigana. Južni Slaveni dakle u sadanjoj Hrvatskoj zapremaju 89%, a u budućoj Hrvatskoj imat će 90%.

Imat će – nadamo se – i više! Ta pomislite, koliko se Hrvata i Slovenaca u Primorju pribraja talijanskoj narodnosti, jer je uz nju i vlast. Koliko li je Slovenaca zadojeno njemačkim duhom, jer ih još ne zakriljuje narodna kultura (škole), kako će to biti u budućoj Hrvatskoj! A mislite li, da će u Hrvatskoj i Slavoniji ostati 65.000 Magjara, kako ih sada nalazi statistika? Preko polovica tih Magjara pripada stališu činovničkom (kod željeznice i kod zajedničkih oblasti.). U budućoj Hrvatskoj ne će biti za njih mjesta: vratit će se u Ugarsku, gdje ih i te kako treba za Nemagjare! Umanjit će se dakle broj Magjara, Talijana i Niemaca (osobito ovih nestat će iz ureda slovenskih.). Prema tomu odmah će porasti postotak Hrvata i Slovenaca. Ali da i ne ponaraste, ne bi bilo za narodni karakter Hrvatske nikakove nepravilike ni pogibelji. Talijanska narodnost doduše tvori neku – za sada prividnu – svezu; no iskustvo je pokazalo, da se upravo naši Talijanaši najaglje pohrvaćuju. Ostale pak narodnosti tako su malobrojne i razišane po dalekim krajevima buduće Hrvatske, da nam ne će ni malo smetati. Južni su Slaveni – hvala Bogu – u habsburžkoj monarhiji na okupu. Kad bude i vlast uz njih, kako će to biti u budućoj Hrvatskoj, onda nema te sile, koja bi ih raznarodila. Djecu doseljenika će pohrvatiti škole na vlastitu korist njihovu.

Samostalnost buduće Hrvatske. Danas imamo u Zagrebu kr. zemaljsku vladu za Hrvatsku i Slavoniju. Na čelu vlade je *ban*, komu su podređena tri odjelna predstojnika. *Banska* je čast od starine hrvatska, pa volimo tu rieč nego li »ministar predsjednik«, kako se drugdje zove reprezentantor vlade. *Odjelni predstojnici* su po svojoj časti i moći pravi ministri. Jedan od njih upravlja školskim – a dielomice i crkvenim – poslovima, pa se zove »odjelni predstojnik za bogoštovlje i nastavu«. Županijama, kotarskim obastima, gradskim i obćinskim poglavarstvima upravlja »odjelni predstojnik za unutarnje poslove«, komu su za sada podređeni još i neki drugi uredi. Svi pak sudovi – mjestni i kotarski sud, državno odvjetništvo, banski stol i stol sedmorice – podpadaju našem predstojniku za pravosuđe.«

Po *nagodbi* od god. 1868. imamo četiri ministarstva u Budimpešti zajednička s Ugarskom. *Financijalnom ministarstvu* podređeni su svi financijski uredi i blagajne, financijska ravnateljstva sa poreznim uredima (za izravne) i carinama (za neizravne poreze.). *Ministarstvo ratarstva* upravlja poslovima ratarstva, šumarstva, rudarstva, ... i povodnih radnja. *Ministarstvo trgovine* vodi poslove trgovačke i obrtničke. Na njega spadaju i svi prometni poslovi: željeznice, pošte, brzozavi, telefoni, pomorsko i riečno parobrodarstvo; trgovačko-obrtničke komore, poštanske štedionice i t.d. Napokon *ministarstvo za zemaljsku obranu* vodi poslove o vojničkoj dužnosti, popunjivanju, nastanjivanju i obskrbi stajaće vojske; ujedno je vrhovna oblast za domobranstvo, oružništvo i narodni ustanak.

Po *nagodbi* pak od g. 1867. (kad je naime stvoren *dualizam*) postoje u Beču tri ministarstva za zajedničke poslove ciele monarkije. *Ministar carsko-kraljevske kuće i vanjskih posala* zastupa interese i prava monarkije prema vanjskim državama; ujedno upravlja i poslovima, koji se tiču državopravnoga položaja

carsko-kraljevske kuće. Ovomu su ministru podređeni poslanici i konzularne oblasti u vanjskim državama, dvorski i državni arkiv, konzularna akademija i austro-ugarski »Lloyd« glede međunarodnog pomorskog poštaraštva. *Vojničko ministarstvo* je najviša oblast za c. i kr. stajaću vojsku i ratnu mornaricu. Zajedničko pak *ministarstvo financija* vodi poslove zajedničkih financija i upravu zajedničkoga državnog duga (državni papirni novac.). Privremeno vodi i vrhovnu upravu Bosne i Hercegovine.

Nema hrvatskog i slovenskog rodoljuba, koji bi želio, da takovu »autonomiju« imade buduća Hrvatska. U ona tri ministarstva, koja su zajednička za cijelu monarkiju, ne ćemo za sada dirati, premda bi se i tamo dalo nešto promicnuti (vojničstvo). No ona četiri ministarstva (za financije, ratarstvo, trgovinu i zemaljsku obranu), što sada u Budimpešti obstoje za Ugarsku i Hrvatsku, moraju se ukinuti.

U federativnoj »habsburžkoj monarhiji« bit će pet sasvim *ravnopravnih* država, a svaka od njih mora imati onu samostalnost, koju sada ima samo Ugarska. Buduća dakle Hrvatska imat će *sedam ministarstva*: za bogoštovlje i nastavu, za upravu, za pravosuđe, za financije, za ratarstvo, za trgovinu i za zemaljsku obranu. Na čelu tih ministarstva stajat će *ban* s onom neodvisnošću, kakovu danas u Ugarskoj imade ministar predsjednik. Ban će ujedno biti i posrednik između hrvatske vlade s jedne strane, a vladara, zajedničke vlade i drugih država u monarkiji s druge strane. Kao što danas car i kralj za svaki važniji čin zove na dogovor izvanjskog ministra jošte ugarskoga i austrijskog ministra predsjednika, tako će u buduće konferencije zvati: vanjskoga ministra, bana Hrvatske i ministra predsjednika iz Ugarske, Češke, Austrije i Galicije.

6. *Ustav u budućoj Hrvatskoj*. Što se tiče sadanjeg zakonodavstva južnih Slavena, ono nam pruža vrlo žalostnu sliku. Bosna i Hercegovine u obće ne uživaju ustava: njima se zakoni određuju bez pitanja naroda, jer u Bosni i Hercegovini nema sabora. Dalmacija, Istra, Trst, Gorica, Kranjska, Štajerska i Koruška imaju nekakove zemaljske sabore s vrlo uzkim djelokrugom, jer je skoro sve pridržano carevinskom vieću u Beču, a izkustvo je pokazalo, da to carevinsko vieće nije sposobno za toliki rad. Hrvatska i Slavonija imaju u Zagrebu svoj sabor sa 90 narodnih zastupnika i 45 virilista.

Hrvatski sabor u Zagrebu nema ipak one moći i časti, kako bi mu to moralo pripadati. Njemu su odgovorni odjelni predstojnici, ali ne ban, a još manje oni ministri, koji su zajednički za Ugarsku i Hrvatsku. Njegova je kompetencija također jako sužena. Ima naime samo pravo, da stvara zakone, u koliko spadaju na autonomiju hrvatsku! To nije ni slika nekadanjega sabora hrvatskog, koji je sam određivao porez i kontigenat vojničkih novaka.

Radi zakonodavstva zajedničkih posala s Ugarskom šalje hrvatski sabor iz svoje sredine 43 zastupnika na *zajednički državni sabor* u Budimpešti, i to 40 zastupnika u doljnu, a 3 u gornju kuću. Ovaj sabor u Budimpešti imao bi biti dvojak: čisto ugarski i ugarsko-hrvatski; prvi bi razpravljao o pravosuđu, upravi, bogoštovlju i nastavi Ugarske, a drugi o financijama, ratarstvu, trgovini i zemaljskoj obrani Ugarske i Hrvatske. No izkustvo je pokazalo, da je sabor u Budimpešti uvijek samo ugarski. Pa zaista je i vrlo nespretna ona ustanova u nagodbi, koja u Budimpešti određuje sabor *ugarsko-hrvatski*. Kako će na jednom sboru razpravljati Magjari i Hrvati, kad jedni ne razumiju jezika drugih?

Pošto su ondje Hrvati kao kaplja u moru magjarskom (40 zastupnika hrvatskih prema 413 ugarskih), naravna je stvar, da Hrvati šute, a Magjari sami razpravljaju, kako hoće.

Na saboru u Budimpešti biraju Ugarska i Hrvatska 60 zastupnika (delegata), koji će poći u *delegaciju*, da ondje s jednakim brojem austrijskih delegata razpravljaju o poslovima koji su zajednički za cijelu monarkiju. Od Hrvata moraju u tu delegaciju biti izabrana petorica, i to 4 iz dolnje, a 1 iz gornje kuće. I ovdje se Hrvati nalaze prema Magjarima u omjeru kao 5:55, pa dakako ne mogu dolično zastupati hrvatsku stvar.

U budućoj Hrvatskoj ne će dakako ostati ovaj ustav, jer će se i cijela monarkija promieniti s temelja svoga. Svi južni slaveni sačinjavat će jednu državnu cjelinu; oni će se dakle sastajati i na jednom *državnom saboru* u Zagrebu, kao što će u Budimpešti biti državni sabor za Ugarsku, u Beču za »Austriju«, u Pragu za Česku, a u Lavovu za Galiciju. Kako će se u kojoj od tih država udesiti sabor, o tom će dakako one same odlučiti. Za sada su samo poznata načela, kojih će se sigurno držati južni slaveni, kad budu konstruirali državni svoj sabor u Zagrebu. Kod nas – u budućoj Hrvatskoj – mora vriediti *obće i jednako izborno pravo*. Hrvatska mora biti *demokratska* država, kao što je i narod hrvatski i slovenski. Dvie trećine zastupnika neka dakle narod *bira*, a jednu trećinu (biskupi, velikaši, državni dostojanstvenici i kulturni zaslužnici) pozivat će ban kao *viriliste* u sabor hrvatski. Onu uredbu (gornja i dolnja kuća), kakova se n.pr. nalazi u Ugarskoj, mi Hrvati ne ćemo.

O zajedničkim stvarima za cijelu monarkiju habsburžku neka i dalje brigu vode *delegacije*. Ipak će i tu biti promjene. Sada se sastaju samo dvije delegacije (austrijska i ugarska), jer je u monarkiji dualizam. Kad će dakle prevladati federalizam, bit će *pet* delegacija: hrvatska, ugarska, austrijska, česka i galicijska. Svaku će delegaciju birati dotični državni sabor; sve će delegacije biti jednake po dojstojanstvu i moći. Zato će i razpravljati svaka delegacija napose i neodvisno o predlozima zajedničkih ministara. Tu će prema tome biti izražena nemogućnost, da se u buduće vodi n.pr. vanjska politika monarkije proti volji i čudi Hrvata, Slovenaca, Čeha, Poljaka i t.d. Ne prihvati li naime koja delegacija predlog kojega zajedničkog ministra, nastupila je kriza. Da se pak to ne dogodi, morat će se zajednički ministri čuvati, da ne povriede osjećaje bilo kojega naroda u monarkiji. To je i pravo, jer su u monarkiji svi narodi i sve vjere sasvim jednaki.

7. *Financije buduće Hrvatske*. Protivnici samostalnosti Hrvatske znadu iznesti prigovor: *a kako će mala Hrvatska namirivati državne potrebe svoje?* Ovaj prigovor ne vriedi ni za današnju Hrvatsku i Slavoniju, kako su to dokazali financijalni auktoriteti hrvatski. Za buduću pak Hrvatsku ne će nitko moći dokazati, da bi bila financijalno pasivna.

Kako je već prije izračunano, brojit će buduća *Hrvatska* 6 i 1/2 milijuna stanovnika, a obsizat će 137.670 četvornih kilometara. Po obsegu zemlje bit će buduća Hrvatska *druga država u monarkiji* habsburžkoj. Kraljevina *Ugarska* s Erdeljem imat će naime 281.600 km. kv., *Galicija* 89.000 km. kv., *Česka* 79.300 km. kv., a buduća »*Austrija*« 99.150 km. kv. (sa 6 mil. 868.000 stan.). Ako dakle državna uprava ne će upropastiti financije Česke, Galicije ili Austrije, ne će u tom pogledu stradati ni Hrvatska.

Ovaj prigovor još ćemo lakše odbiti, upozorimo li na susjedne balkanske države. Malenu kneževinu *Crnu Goru*, koja broji samo 9.100 km. kv. sa 200.000

stanovnika, ne trebamo ni uzeti u obzir. Ali n.pr. Kraljevina *Srbija* broji 49.000 km.kv. i 2 mil. 200.000 stanovnika, a kneževina *Bugarska* 63.200 km.kv. i 2 mil. 200.000 st(anovnika). Buduća dakle Hrvatska bit će za više nego li 15 tisuća četvornih kilometara i skoro 2 milijuna stanovnika veće od svih trih slavenskih država na balkanskom poluotoku. Ove tri države imaju daleko više troškova nego što će ih imati buduća Hrvatska. One naime moraju podržavati samostalna poslanstva i konzulate u stranim državama, što će buduća Hrvatska imati u zajednici sa ostalih 4 država monarkije. Isto tako uzdržavaju te države s pojmljivih razloga i veći kontigenat vojnika, nego li bi ih razmjerno dopanuo, da su dielovi koje druge veće države. Pa ipak bi te države i uz te veće troškove mogle obstati, da su uvijek imale mudru financijalnu politiku i upravu.

Buduća države ne treba se bojati financijalnih neprilika. Ona će imati svoje *željeznice*, pa od njih brati onu veliku dobit, koju danas bere n.pr. Ugarska. *Pošta* donosi Ugarskoj godimice 10 mil. for(inti) čistoga dohodka. A upravo što se tiče pošte i željeznica, bit će Hrvatska u sretnom položaju – na razkršću istočnoga i zapadnog svijeta, što će joj donositi nedvojbeno veliku dobit. *Trgovačka mornarica* monarkije habsburžke, od kojeg danas crpe financijalnu korist i Austrija i Ugarska, punit će u buduće samo blagajnu Hrvatske, jer će cijelo primorje biti u okviru hrvatske države. A novac, koji se kod nas pobire od izravnog i neizravnog poreza (ondje: zemljarina, kućarina, dohodarina, tecivarina i t.d., a ovdje: potrošarina, biljezi, lutrija, prihod od monopola soli, duhana i t.d.), ne ćemo kao do sada dieliti s Ugarskom (nama 44%, a Ugarskoj 56%, nego će to ostati Hrvatskoj. Uzevši obzir na sve ovo, svatko će morati uvidjeti, da će buduća Hrvatska s daleko povećanim dohodcima moći namirati i potrebe novih 4 ministarstva (za financije, za ratarstvo, za trgovinu i za zemaljsku obranu), kao što sada sa prikraćenim dohodcima namiruje preostala 3 ministarstva (za upravu, za pravosudje, te za bogoštovlje i nastavu).

A *dostojanstvo* države Hrvatske?! I Crna Gora i Luksenburg i Senegal i Gambija imaju već danas poštarstvo svoje. Tkogod dobije u ruke bilo koji list iz ovih neznatnih državica, svatko će već po marci poštanskoj razpoznati, da su to samostalne države. A tko dobija pismo iz Hrvatske (n.pr. iz Zagreba), mora biti uvjeren, da je to *magjarska* država, jer je na poštanskoj marci samo magjarski nadpis. – Isto je i s *novcima*. U svijetu danas kolaju svakojaki novci – ali hrvatskih novaca nema! Hrvati u kraljevinama Hrvatskoj i Dalmaciji moraju se služiti novcima, koji imaju samo *magjarski nadpis*. – U *budućoj* Hrvatskoj nismoje pri tom ostati. Hrvati će *sami* upravljati poštarstvom i novčarstvom svojim, jer će imati *svoja* vlastita ministarstva za poštu i za financije. Zato će i novci i poštanske marke biti providjene *hrvatskim* nadpisom, neka svijetu svjedoče, da ima i *države hrvatske!*

Zajednički troškovi za cijelu monarkiju habsburžku iznose sada 157 mil. for. Oni će se dielomice podmirivati *carinskim* dohodcima, koji sada iznašaju 54 mil. for. na godinu, a ostatak će doprinesti pojedine države. Taj će se prinos odrediti po stanovitom ključu (n.pr. po poreznoj snazi ili po broju stanovnika koje države u monarkiji.). Hrvatska će dakle doprinositi samo onoliko, koliko ju ide po pravu; pa i taj će se novac (n.pr. od vojničtva) opet vratiti zemlji na drugi način, a ne će iz Hrvatske otići u nepovrat, kako se većim dielom sada dogadja.

(Nastavak članka, ako je postojao, nije očuvan u Horvatovoj ostavštini. Opaska MKD).

S U M M A R Y

RUDOLF HORVAT'S UNPUBLISHED ARTICLE ABOUT CROATIA FROM 1907

Well-known historian Rudolf Horvat was unable to publish a number of his works due to an unfavourable political constellation. One such study was an article dating from 1907 or early 1908 entitled »Great Croatia« which was preserved among his private papers, and which contains arguments and suggestions concerning the reorganization of the Austro-Hungarian Monarchy.